

Никола Илић

самостални истраживач

Крушевац, Република Србија

nickilytch@protonmail.com

Стручни рад

Research paper

DOI: 10.5281/zenodo.10898024

примљено / received: 19. 9. 2023.

прихваћено / accepted: 2. 12. 2023.

Нису прави католици, нити прави шизматици: црквене прилике међу Албанцима почетком XIV века

Анстракт: Рад се бави анализом тврдње из списка *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, насталог почетком XIV века, да Албанци „нису прави католици, нити прави шизматици“. Фокус рада јесу црквене прилике у Арбанској епископији и Драчкој митрополији, црквеним јединицама које су обухатале највећи део оновремених албанских крајева. Кроз сагледавање албанске политичке и црквене историје до почетка XIV века можемо закључити да је албански средњовековни простор био место преплитања римске и грчке традиције због бројних јурисдикцијских промена и због настанка двоструке јурисдикције у Драчкој митрополији, римокатоличке и православне. Ова преплитања су вероватно разлог поменуте тврдње у *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*.

Кључне речи: Албанци, Арбан, Кроја, Римокатоличка Црква, Драчка митрополија, Барска архиепископија, Охридска архиепископија, Regnum Albaniae.

Увод

Анонимов Опис источне Европе (лат. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*) јесте западњачки спис настао почетком XIV века – највероватније крајем 1310. или почетком 1311. године – чији је анонимни аутор вероватно неки француски доминиканац у служби Карла од Валоа или неки римокатолик са јадранског приобаља. Спис је подељен на неколико тематских целина у којима се описују различити предели Истока: Константинопољско царство (Византија), Албанија, Рашко краљевство (Србија), Бугарска и Рутенија, Угарска, Чешка и Пољска. У тексту се осећа тежња за војним походом против православних земаља југоисточне Европе, у који би требало да крену титуларни константинопољски (односно латински) цар Карло од Валоа и угарски краљ Карло Роберт.¹

Говорећи о Албанији, овај спис је карактерише као земљу богату стоком, сиром и млеком, али не и житом, те да Албанија има један град који се зове Драч и који је под Латинима. Према *Опису источне Европе*, део Албаније је под тарентским кнезом, сином напуљског краља, а део је подељен између моћника који никоме нису подређени. Опис самог народа, Албанаца, прилично је фантастичан и обојен легендама: каже се да се људи у овом крају рађају беле косе и да имају шарене очи са плавим зеницама, те стога боље виде ноћу него дању. Спис Албанце још карактерише као одличне стрелце и копљанике. Албански народ је означен као пријатељски настројен према западњацима – „Латинима“ и „Галима“. Албански пси су описани као огромне звери које убијају лавове.² Посебно је занимљив завршетак говора о Албанији:

Зна се да постоје две Албаније, једна у Азији која је око Индије и о њој овде не говоримо, а друга се налази у Европи и она по праву припада Константинопољском царству и о њој овде говоримо. Она има две провинције: Клисур и Тумурист. Осим ове две у суседству има и друге провинције, односно Кунавију, Стефанатум, Пилот и

¹ Тибор Живковић, Владета Петровић, Александар Узелац, *Anonymi Descriptio Europae Orientalis / Анонимов Опис источне Европе*, прев. Драгана Кунчер, уред. Срђан Рудић (Београд: Историјски институт, 2013), 13–17, 51–64.

² Исто, 115–118.

Дебар. Те провинције плаћају данак овим Албанцима и као да су им потчињене јер људи одатле обрађују њихову земљу, негују њихове винограде и послужују шта треба у њиховим кућама. Становништво ових провинција не сели се с места на место као горе поменути Албанци, него имају чврсте куће и насеља, а нису прави католици, нити прави шизматици. Ако би се нашао неко ко би им проповедао реч Божју, постали би прави католици јер, као што је већ речено, по природи воле Латине. Наиме, горе поменути Албанци имају језик који је различит од језика Латина, Грка и Словена тако да се уопште не разумеју са другим народима. И нека ово о реченој Албанији буде довољно.³

Овај одељак садржи више занимљивих тврдњи о Албанцима, односно људима у албанским провинцијама. Овде ћемо се сконцентрисати на једну специфичну тврдњу – да становници албанских провинција нису прави католици, нити прави шизматици. Како бисмо открили на шта тачно анонимни писац *Описа источне Европе* мисли, мораћемо да се позабавимо албанском историјом до почетка XIV века. Увид у историјска кретања албанског друштва, како на политичком тако и на црквеном нивоу, даће нам неопходни контекст кроз који можемо протумачити речи *Описа источне Европе*.

Политичка историја Албанаца до почетка XIV века

Албанци се у средњовековним изворима први пут јављају у XI веку. Први Албанце помиње византијски хроничар Михаило Аталијат, користећи називе Алвани (грч. Ἀλβανοί) и Арванити (грч. Ἀρβανῖται). Додуше, термин Алвани/Албани (грч. Ἀλβανοί) није једногласно прихваћен као назив за балкански народ у Аталијатовом делу, будући да га неки историчари везују за Нормане са Сицилије.⁴ Сами средњовековни Албанци су за свој народ користили назив Арбереши (алб. Arbëreshë),⁵ а српски средњовековни извори

³ Исто, 118–119.

⁴ Више о овим називима у: Έσα Λ. Βρανούση, «Οἱ ὄροι 'Ἀλβανοί' καὶ 'Ἀρβανῖται' καὶ ἡ πρώτη μνεῖα τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος», *Συμμεικτα* 2 (1970): 207-254; *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (Oxford-New York: Oxford University Press, 1991), 52–53.

⁵ Овај назив је у XVII веку скоро потпуно смењен називом Шћиптари (алб. Shqiptarët). Назив Арбереши се до данас задржао код итало-албанске популације, потомака Албанаца који су населили југ Апенинског полуострва и Сицилију у XIV веку. Више о албанском националном имену у: Предраг Коматина, „О албанском етнониму у Средњем веку“, *Зборник радова*

користе назив Арбанаси.⁶ Даље порекло овог народа остаје непознаница. Постоји више теорија о пореклу Албанаца. Најпопуларније теорије Албанце виде као остатак неког од палеобалканских народа: Илира, Трачана или Дачана. Оно што засигурно знамо јесте да је албански језик део индоевропске језичке породице.⁷

Прва државна творевина албанског народа била је Кнежевина Арбан, у српским изворима позната као Рабан. Кнежевину Арбан је основао албански великаш Прогон око 1190. године. Седиште кнежевине било је у Кроји, а обухватала је планинску област северно од реке Шкумбе. Назив Арбан се за ову област користи и пре Прогоновог деловања; први пут се среће у *Алексијади* Ане Комнине. На северу се Арбан граничио са српском облашћу званом Пилот, облашћу између Скадра и Призрена за коју српски велики жупан Стефан Немања каже да ју је освојио „од Арбанаса“, те можемо претпоставити да је ова област политички и/или културно најпре припадала Арбану. Кнежевина Арбан је најпре имала статус византијског вазала, али је 1204. године изгледа стекла пуну независност услед пада Византије. У то време Арбаном влада Димитрије, син Прогонов. Ова независност је од самог почетка била на климавим ногама – Драч су контролисали Млечани, а сам Арбан су својим поседом сматрали и Млечани и новооснована Епирска деспотовина. Арбанска

Византолошког института LVIII (2021): 23–38; Robert Elsie, *Albanian literature: A short history* (London: I.B. Tauris, 2005), 3–4; Tomasz Kamusella, *The politics of language and nationalism in modern Central Europe* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009), 241.

⁶ Арбанас је у средњовековној Србији било не само етничко већ и име друштвеног staleжа. Назив Арбанас, као и Влах, користи се за сточаре у српским средњовековним изворима. *Лексикон српског Средњег века*, уред Сима Ђирковић и Раде Михаљчић (Београд: Knowledge, 1999), 13–14.

⁷ Vladislav B. Sotirović, “National identity: who Are the Albanians? the Illyrian Anthroponymy and the Ethnogenesis of the Albanians“, *History Research*, Vol. 1, No. 2 (2013): 5–24; Leonard Newmark, Philip Hubbard, Peter Prifti, *Standard Albanian: A reference grammar for students* (Stanford: Stanford University Press, 1982), 6; Alexander Rusakov, “Albanian“, *The Indo-European Languages, second edition*, ed. Mate Kapović (London-New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2017), 552–608.

независност је стога била кратког века; већ око 1216. године Арбан недвосмислено постаје део Епирске деспотовине.⁸

Након битке код Клокотнице 1230. године територија Арбана бива припојена Бугарској, али се убрзо враћа у руке Епираца. Ова територија је била погођена ратовима Епирске деспотовине и Никејског царства средином XIII века. У епирско-никејски сукоб укључује се и сицилијански краљ Манфред из дома Хоенштауфен. Он је током 1259. године заузео Драч, Валону, Канину, Берат, Сфинарицу, Сопот, Бутринт и Крф. Епирски владар Михаило II склапа савез са Манфредом и признаје му освојене територије. Из ових сукоба се изродила следећа државна расподела у албанским крајевима: Драч и јужне албанске крајеве држао је сицилијански краљ, а албанско језгро у драчком залеђу држао је никејски цар.⁹

Након Манфредове погибије 1266. године сицилијански, односно напуљски краљ¹⁰ постаје Карло I Анжујски. Нови краљ је имао правне претензије на Драч и остале албанске територије које је Манфред контролисао,

⁸ Милош Благојевић, „Арбанаси у светлости најстаријих српских извора“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 75–76 (2007): 11–13; Ивана Коматина, Предраг Коматина, „Настанак 'Млетачке Албаније' и успомена на византијску власт у српском поморју“, *Историјски часопис LXVII* (2018): 56–57; Предраг Коматина, „'А од Арбанаса Пилот': почети политичке историје Албанаца“, *Стефан Немања – Преподобни Симеон Мироточиви: зборник радова*, уред. Милан Радујко (Београд-Беране-Цетиње: Институт за историју уметности Филозофског факултета, Институт за српски језик САНУ, Епископија будимљанско-никшићка, Манастир Ђурђеви Ступови, Митрополија црногорско-приморска, Цетињски манастир, 2016), 259–267; Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania, Second Edition* (Lanham-Toronto: The Scarecrow Press, 2010), 371; Alexandru Madgearu, *The Wars of the Balkan Peninsula: Their Medieval Origins* (Lanham-Toronto: The Scarecrow Press, 2008), 25.

⁹ Коматина, „Настанак 'Млетачке Албаније'“, 57–58.

¹⁰ Након побуне становништва Сицилије против краља Карла I 1282. године, побуне познате као Сицилијанска вечерња, острво Сицилија бива издвојено из Карлове државе. Иако је Карлова држава наставила да се зове Краљевином Сицилијом, надаље је језгро државе био југ Апенинског полуострва са Напуљем као престоницом, а острво Сицилија је постало независна Краљевина Сицилија. Како би разликовали ове две државе јужноиталијанска држава Карла I Анжујског и његових наследника се у историографији назива Напуљском краљевином, те ће се стога даље у тексту користити назив напуљски краљ. Више о сицилијанско-напуљској подели и историји у: Steven Runciman, *The Sicilian Vespers: The rising which brought about the overthrow of the universal papal monarchy* (Baltimore: Penguin Books, 1960); Ian Morley, „Naples, Kingdom of“, *Encyclopedia of the age of political revolutions and new ideologies, 1760–1815*, ed. Gregory Fremont-Barnes (Westport-London: 2007), 495.

али је ове територије запосео епирски деспот Михаило II. Желећи да успостави власт над Манфредовим балканским територијама, Карло I Анжујски улази у савез са царем сада већ срушеног Латинског царства, Балдуином II Куртнејским. Уз посредовање папе, Карло I и Балдуин II 1267. године у Витербу склапају споразум којим се Карло обавезује да Балдуину помогне приликом обнове Латинског царства, а заузврат добија Манфредове балканске поседе као и „трећи део целог царства које треба да се поново освоји, у земљи поменутог деспота и у краљевствима Албанији и Србији“. У тексту овог споразума се први пут помиње политички концепт Краљевина Албанија (лат. *Regnum Albaniae*). Ова Краљевина Албанија требало је да обухвата мање-више територију некадашње Кнежевине Арбан.¹¹ Могућност да се албански крајеви припоје власти напуљског краља јавља се након смрти епирског деспота Михаила II 1271. године. Почетком 1272. године Карлу I Анжујском долазе представници албанске властеле који му нуде савезништво. У фебруару 1272. године Драч долази под власт Карла I Анжујског, а убрзо и територија некадашњег Арбана пада под Карлову власт, будући да Карло документом од 25. фебруара 1272. године, у ком је титулисан као *Карло, милошћу Божијом краљ Сицилије и Албаније*, поставља намесника за Албанију.¹²

Иако је ова политичка творевина названа Краљевином Албанијом, албанска и западна историографија су сложне у ставу да је она суштински западна анжујска, а не домаћа албанска творевина. Функција Краљевине Албаније није била албанска независност и државност, већ стварање балканске базе за освајање Византије. Политичка обећања дата албанској властели уочи припајања Карловој држави не само да нису испуњена, већ су Албанци потпуно изузети из власти, а свака већа политичка амбиција Албанаца бива кажњавана. Неки албански властелини бивају узети за таоце како би се властела одвратила од покушаја побуне. Албанском становништву су

¹¹ Коматина, „Настанак 'Млетачке Албаније'“, 58–59.

¹² Исто, 59.

наметнути високи порези. Однос анжујских власти и Албанаца је стога више наликовао односу освајача и освојеног него савезништву. Овакво понашање анжујских власти довело је до великог незадовољства и непријатељства локалног становништва према властима.¹³

Карлова Краљевина Албанија није била дугог века. Она осамдесетих година XIII века бива освојена од стране обновљене Византије под династијом Палеолога. Ни Византинци нису успели дуго да одрже своју власт – албанске територије деведесетих година XIII века осваја српски краљ Стефан Урош II Милутин, завршно са освајањем Драча 1296. године. Милутину су територије освојене од Византије и правно препуштене 1299. године браком са византијском принцезом Симонидом Палеолог.¹⁴ Драч и Албанија нису дуго остали ни под Србима. Напуљски владари нису заборавили своје право на Албанију. Напуљски краљеви титуларно задржавају власт над Краљевином Албанијом и након њеног реалног нестанка. Краљ Карло II 1294. године предаје своје титуларне балканске поседе, укључујући и Краљевину Албанију, свом четвртном сину Филипу I Тарентском. Филипов легитимитет над Албанијом је ојачан браком са ћерком епирског деспота Нићифора децембра 1294. године. Иако је владавина Карла I Анжујског међу Албанцима остала у лошем сећању, албанска властела је у Филиповом правном положају видела пут ка осамостаљивању. Године 1304. Албанци збацују српску власт над Драчем и Албанијом, те позивају Филипа да преузме улогу владара.¹⁵ Филип је постао кнез Тарента и господар Краљевине Албаније, а управу над Драчем и Албанијом је *de jure* вршио од њега постављени капетан Драча. Но, власт капетана Драча била

¹³ Etleva Lala, *Regnum Albaniae, the Papal Curia, and the Western Visions of a Borderline Nobility* (PhD thesis, Central European University in Budapest, 2008), 10–11, 18–24.

¹⁴ *Историја српског народа, књ. I: Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*, уред. Сима Ђирковић (Београд: Српска књижевна задруга, 1981), 445–447.

¹⁵ Lala, *Regnum Albaniae*, 15–16, 24–25.

је ограничена само на град Драч, док су албански великаши у унутрашњости *de facto* владали независно.¹⁶

Дакле, уочи писања *Описа источне Европе* албански властелини су правно поданици Филипа I Тарентског, али фактички делују независно. Стога није за чуђење то што писац *Описа источне Европе* Албанију описује као земљу којом делом влада тарентски кнез, а делом владају независни албански моћници.

Црквена историја Албанаца до почетка XIV века

Албански крајеви у време првих средњовековних помена Албанаца били су под јурисдикцијом митрополита у Драчу. Драчка митрополија је након Великог раскола 1054. године припала Истоку, односно Цариградској патријаршији. Упркос јурисдикцијској припадности Истоку, Драч је и након раскола одржавао латентне везе са Западном Црквом, будући на размеђу грчке и латинске културе.¹⁷ Црквена власт драчког митрополита пратила је територију Драчке теме,¹⁸ те је стога варијала у зависности од опсега световних власти – митрополит је у IX веку имао осам суфрагана, али ниједног крајем XII века.¹⁹ У сачуваној епископској notiцији са краја XI века под драчким митрополитом се, поред самог Драча, помињу четири епископије: Стефанијака, Кроја, Хунавија и Љеш. Исте епископије се помињу и у notiцијама из средине X века.²⁰

За епископију коју грчки извори називају Кројом, латински извори из XII и XIII века користе назив Арбан.²¹ Можемо стога претпоставити да се

¹⁶ Коматина, „Настанак 'Млетачке Албаније'“, 61.

¹⁷ Lala, *Regnum Albaniae*, 15–16, 52–53.

¹⁸ Драчка тема је била војноуправна јединица Византијског царства са центром у Драчу, основана у IX веку. *The Oxford Dictionary of Byzantium*, 668, 2034–2035.

¹⁹ Исто, 668.

²⁰ Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века* (Београд: Историјски институт, 2016), 69, 132.

²¹ Марин С. Дринов, „О нѣкоторыхъ трудахъ Димитрія Хоматіана, какъ историческомъ матеріалѣ“, *Византійскій временникъ*, Томъ I (1894): 332–335.

епископија Кроје/Арбана територијално поклапала са облашћу Арбан поменутом у *Алексијади* и са Кнежевином Арбан основаном крајем XII века. Ова епископија је, видели смо, у X и XI веку била под Драчком митрополијом Цариградске Цркве. Битне црквене промене одвиће се у XII веку. Средином овог века Арбан почиње да гравитира ка Римокатоличкој Цркви. На освећењу олтара у римокатоличком храму Св. Трифуна у Котору јуна 1166. године присуствовали су, између осталих, *арбански епископ Лазар* (лат. Lazarus, episcopus Arbanensis), *Георгије, опат арбанског Светог Спаса* (лат. Georgio abbate sancti Salvatoris Arbanensis) и *арбански приор Андреја* (лат. Andreas Arbanensis prior).²² Поменути арбански епископ Лазар је изгледа пришао или бар био спреман да приђе Римокатоличкој Цркви. Римски папа Александар III 29. децембра 1167. године пише писмо *преподобном брату Лазару, епископу Арбаније* у коме похваљује Лазареву одлуку да напусти грчки обред и прими римски, те му налаже да се стави под јурисдикцију дубровачког архиепископа Трибуна. Исти папа се писмом од 3. јануара 1168. обраћа Драчанима *римског обреда*, заповедајући им да се покоре дубровачком архиепископу Трибуну.²³ Из овога можемо закључити да је у Драчкој митрополији, а посебно Арбанској епископији, постојала пролатинска струја коју је папа Александар III тежио припојити римокатоличкој Дубровачкој архиепископији.

Епископ Кроје, тј. Арбана, је дефинитивно приступио Римокатоличкој Цркви 1199. године, кроз приступање новооснованој Барској архиепископији. На позив Вукана Немањића, управитеља Дукље, папа Иноћентије III шаље своје легате Јована и Симеона у Дукљу, те у првој половини 1199. године у Бару бива одржан црквени сабор. На овом сабору барскг архијереја признају папски

²² *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, Volumen I: Annos 344-1343, tabulamque geographicam continens, collegerunt et digesserunt Ludovicus de Thallóczy, Constantinus Jireček et Emilianus de Sufflay (Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, 1913), 31; Коматина, Црква и држава, 196-197; Коматина, „А од Арбанаса Пилот“, 260.*

²³ *Acta Albaniae I, 32-33; Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Volumen II / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak II, ured. Tadija Smičiklas (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904), 110-111, 118-119.*

легати, и он као *архиепископ дукљанси* има јурисдикцију над епископима Арбана/Кроје, Скадра, Пилота, Дриваста, Свача, Улциња и Сарда.²⁴ Видимо, Барским сабором 1199. године је и Арбанска епископија стављена под римокатоличку Барску архиепископију. Ова јурисдикцијска промена није била насилно наметање барске или римске воље арбанском епископу; као учесник сабора и потписник саборских одлука наводи се и *архипрезвитер Арбана*.²⁵

Иако је Арбанска епископија званично пришла Западној Цркви 1199. године, изгледа да стање у самом Арбану није било тако једноставно. Изгледа да је грчки источни обред и даље био доминантан у Арбану, а да су арбански властодршци били окренути источним традицијама почетком XIII века. Прогонов син и арбански владар Димитрије се око 1208. године оженио Комнином, ћерком српског владара Стефана Првовенчаног и унуком византијског цара Алексија III Анђела. Позивајући се на овај брак, присвојио је византијску титулу паниперсеваста. Исти владар се, међутим, крајем 1207. или почетком 1208. године писмом обраћа папи Иноћентију III, тражећи да му папа пошаље неког ко би њега и његове поданике подучио римском обреду. Иноћентије III одговара да је рад да Димитрија и његову околину поучи чистој римокатоличкој вери, и као свог легата шаље Николу, латинског архиђаконa из Драча.²⁶ Димитрије се, по свему судећи, обраћа папи више из политичке него из црквене потребе. Кнежевина Арбан је, као што смо рекли, стекла независност падом Византије 1204. године, али је та независност оспоравана од стране Млетачке републике и Епирске деспотовине. Димитрију је требао гарант независности и заштитник од околних непријатеља, а то је изгледа препознао у римском епископу.²⁷ Недуго након обраћања папи, Димитрије

²⁴ Никола Илић, „Однос Немањића према римокатоличкој јерархији“, *Теолошки погледи* LIV (1/2021): 103–104.

²⁵ Коматина, *Црква и држава*, 225.

²⁶ Коматина, *Црква и држава*, 302–303; Lala, *Regnum Albaniae*, 16–18.

²⁷ Не заборавимо, време понтификата папе Иноћентија III (1198–1216) проткано је идејом да римски папа поред примата у Цркви има и врховну световну власт, те може пружити

присваја нека црквена имања око Драча, те се прекида римокатоличка мисија и Димитрије бива екскомунициран. Латинизација Цркве у Арбану је стога трајала само неколико месеци: од фебруара 1208. до августа 1209. године.²⁸

Верско стање у Арбану се поново мења око 1215. године. Григорије Камона, владар Арбана који је највероватније 1215. године наследио Димитрија и оженио се Димитријевом удовицом Комнином, поништивши свој претходни брак, пише тадашњем хартофилаксу Охридске архиепископије Димитрију Хоматину, каснијем охридском архиепископу (1216–1236). Камонин брак са Комнином је довођен у питање, те он од Хоматина тражи потврду каноничности брака.²⁹ Димитрије Хоматин свој одговор, којим оправдава брак Камоне и Комнине, упућује епископу Кроје коме се обраћа присно и срдечно, што нас упућује на чврсту црквену везу између Охрида и Кроје. Намеће се закључак да је епископија Кроје, односно Арбана, напустила римокатоличку Барску архиепископију и пришла православној Охридској архиепископији.³⁰ У Арбану је опстао латински утицај; два писма папе Иноћентија IV од 8. августа 1250. године упућена приору доминиканског реда у Угарској истичу да близу Угарске постоје провинције *Пилот*, *Арбанија* и *Хунавија* у којима неки епископи и многи клирици живе под грчком влашћу, али искрено љубе обред Римске Цркве.³¹ Епископија Кроје, односно Арбана, поново бива подвргнута Римокатоличкој Цркви 1286. године, у време анжујске Краљевине Албаније. Исте године анжујска власт над Арбаном нестаје и враћа се византијска. Византијске власти су изгледа протерале римокатоличког епископа Кроје. Упркос прогону епископа, римокатолицизам изгледа опстаје у Арбану.³²

или потврдити суверенитет некој држави. Илић, „Однос Немањића према римокатоличкој јерархији“, 107.

²⁸ Lala, *Regnum Albaniae*, 17–18.

²⁹ *The Cambridge History of the Byzantine Empire: c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard (New York-Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 787-788.

³⁰ Коматина, *Црква и држава*, 303-304; Дринов, „О некторыхъ трудахъ Димитрія Хоматіана“ 321–323.

³¹ Коматина, *Црква и држава*, 318.

³² Lala, *Regnum Albaniae*, 148.

Што се тиче Драчке митрополије, Римокатоличка Црква користи пад Византије како би преузела Драч. Већ смо поменули да се у писму папе Александра III помињу Драчани римског обреда, тако да је неки облик римокатоличке јерархије у Драчу можда постојао још у XII веку. Након пада Цариграда у руке крсташа присуство римокатоличке јерархије је посведочено и у изворима. Године 1208. помиње се *латински архиђакон Драча* (лат. archidiaconus Latinorum Durachii). Следеће 1209. године латински патријарх у Цариграду именује латинског митрополита у Драчу. Латинска црквена власт се у Драчу није дуго одржала; 1213. године епирски деспот Михаило II осваја Драч од Млечана који су га претходно држали, а 1214. се на место драчког митрополита доводи епирски (грчки) човек. Средином XIII века православни грчки митрополит Драча био је и чувени Константин Кавасила. Латински митрополит Драча је наставио да постоји, али само титуларно, боравећи ван своје митрополије. У периоду одсуства римокатоличке организације се римокатоличанство одржало захваљујући бенедиктинцима који су централноалбанску властелу придобили за римокатоличанство.³³

Црквено стање ће се променити након освајања Драча од стране Карла Анжујског 1272. године, када се враћа латински митрополит, мада изгледа да остаје и грчки православни, те се развијају две паралелне Драчке митрополије. Римокатолички епископ бива постављен и у Влори осамдесетих година XIII века, али је изгледа паралелно опстала и православна епископија.³⁴ Византијски цар Михаило VIII Палеолог је био свестан опасности коју је деловање Карла Анжујског представљало, те је посегао за црквеном унијом са Римом како би осујетио Карлов освајачки план. Тако 1274. године, у оквиру Другог лионског сабора, настаје римско-цариградска црквена унија позната као Лионска унија. Унија Цариградске и Римске Цркве је Карлу Анжујском на неко време везала руке по питању напада на Византију; сада би Карло нападао правоверно

³³ Исто, 53–56.

³⁴ Исто, 147–149.

хришћанско царство, а не шизматике, те је идеја обнове Латинског царства пропала и Карлове напоре зауставља римска катедра. Римско зауздавање Карла Анжујског окончано је 1281. године, када нови папа Мартин IV даје Карлу подршку у војном походу, сматрајући да Византија не спроводи унију у реалности. Лионску унију је одбацио Михаилов наследник цар Андроник II Палеолог одмах по ступању на престо 1282. године, а Цариградска патријаршија је унију званично одбацила на црквеном сабору у Цариграду 1285. године (тзв. Други влахернски сабор).³⁵

Можемо претпоставити да су све ове промене кроз историју довеле до једног предањски и јурисдикцијски мешовитог друштва где границе између припадности Западу и Истоку нису биле јасно уочљиве ни правилне. О томе нам сведоче и писма папе Бенедикта XI од марта 1304. године, упућена драчком митрополиту и барском архиепископу. У овим писмима папа Бенедикт XI истиче како у крајевима Албаније, Хунавије, Пилота и Драча постоје неки епископи и многи клирици који живе под грчком влашћу, али искрено љубе обред Римске Цркве. У својим писмима Бенедикт XI дословно понавља речи папе Иноћентија IV из 1250. године.³⁶ Средином XIV века се папа Климент VI писмима обраћа драчком митрополиту Антонију, дубровачком архиепископу Илији и трогирском епископу Бартолу, те каже да је чуо да се у неким крајевима *Рашке, Славоније и Албаније* људи крштавају противно обреду Римокатоличке Цркве, верује се да Свети Дух исходи само од Оца, а не и од Сина, те да се стварају нове секте и сеју бројне заблуде.³⁷ Овде видимо континуитет замућености границе Западне и Источне Цркве у Албанији: средином XIII века папа Иноћентије IV истиче постојање прокатоличког клира под Православном Црквом у Албанији, почетком XIV века папа Бенедикт XI

³⁵ *The Cambridge History of the Byzantine Empire, 755–758, 798, 803–804; The Oxford Dictionary of Byzantium*, 94, 515, 1259.

³⁶ Lala, *Regnum Albaniae*, 150–151.

³⁷ Миодраг Ал. Пурковић, *Из српске средњовековне историје* (Београд: Радио-телевизија Србије, 2016), 61.

понавља Иноћентијеве речи, а средином XIV века папа Климент VI говори о погрешним, односно источним традицијама у Албанији.

Закључак

Албански средњовековни крајеви, посебно Арбан, су у XII и XIII веку често мењали своју црквену припадност, стављајући се час под западну латинску, час под источну грчку јурисдикцију. Ове промене биле су условљене политичким приликама и жељом албанске властеле да се осамостали, али и упоредним постојањем источне и западне црквене традиције у албанским крајевима.

Епископија Арбана са седиштем у Кроји се најпре јавља као суфраганска епископија православне Драчке митрополије. Но, арбански епископ шездесетих година XII века изражава жељу да се потчини Римокатоличкој Цркви. Арбанска епископија је сигурно део Римокатоличке Цркве 1199. године, кад је ова епископија подведена под новоосновану римокатоличку Барску архиепископију. Источни грчки обред је изгледа опстао у Арбану, те арбански владар Димитрије 1207/08. године од папе тражи легате који би њега и његов народ подучили римском обреду. Арбан се већ око 1215. године враћа Православној Цркви, стављајући се под православну Охридску архиепископију, али нам папска писма из 1250. године сведоче да у албанским крајевима има епископа и свештеника који су под источном јурисдикцијом, а привржени су римском обреду. Арбанска епископија поново постаје део Римокатоличке Цркве 1286. године. Исте године Византија враћа Арбан под своју врховну власт и протерује римокатоличког епископа, мада се латинска црквена струја изгледа одржала.

До честих промена долази и у Драчкој митрополији. Драчка митрополија је након Великог раскола (1054) остала под источном Цариградском патријаршијом, али је одржавала латентне везе са Римом.

Шездесетих година XII века римски папа Александар III помиње Драчане римског обреда, што би могло значити да је у православној Драчкој митрополији постојала пролатинска црквена струја. Након пада Византије у руке крсташа 1204. године римокатолички утицај се појачава – 1208. године се у Драчу помиње латински архиђакон, а 1209. године се бира римокатолички митрополит Драча. Драчка митрополија се враћа под окриље Православне Цркве већ 1214. године, када се бира православно митрополит. Након освајања Драча од стране Карла I Анжујског 1272. године Драч поново добија римокатоличког митрополита, али православно остаје, те на простору Драчке митрополије настаје двострука јурисдикција, источна и западна.

Сталне промене јурисдикције доводе до тога да границе Источне и Западне Цркве буду замућене у албанским крајевима. О томе нам сведоче папска писма из средине XIII, почетка XIV и средине XIV века, која говоре о људима римског обреда под источном јурисдикцијом и људима некатоличких традиција под Римокатоличком Црквом у албанским крајевима. Става смо да су управо ове честе промене и преплитања источне и западне традиције, као и јурисдикције, над албанским земљама довеле до тога да анонимни писац *Описа источне Европе* (1310/11) људе у албанским земљама окарактерише речима „нису прави католици, нити прави шизматици“.

Библиографија

Извори:

Живковић, Тибор, Петровић Владета и Узелац Александар. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis / Анонимов Опис источне Европе*, прев. Драгана Кунчер, уред. Срђан Рудић. Београд: Историјски институт, 2013.

Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, Volumen I: Annos 344-1343, tabulamque geographicam continens, collegerunt et digesserunt Ludovicus de Thallóczy,

Constantinus Jireček et Emilianus de Sufflay. Vindobonae: Typis Adolphi Holzhausen, 1913.

Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Volumen II / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, Svezak II, ured. Tadija Smičiklas. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904.

Литература:

Благојевић, Милош. „Арбанаси у светлости најстаријих српских извора“, *Зборник Матице српске за историју*, бр. 75-76 (2007): 7–22.

Дринов, Марин С. „О нѣкоторыхъ трудахъ Димитрія Хоматіана, какъ историческомъ матеріалѣ“, *Византійскій временникъ*, Томъ I (1894): 319–340.

Илић, Никола. „Однос Немањића према римокатоличкој јерархији“, *Теолошки погледи LIV* (1/2021): 99–128.

Историја српског народа, књ. I: Од најстаријих времена до Маричке битке (1371), ured. Сима Ћирковић. Београд: Српска књижевна задруга, 1981.

Коматина, Ивана. *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. Београд: Историјски институт, 2016.

Коматина, Ивана и Коматина Предраг. „Настанак 'Млетачке Албаније' и успомена на византијску власт у српском поморју“, *Историјски часопис LXVII* (2018): 55–82.

Коматина, Предраг. „'А од Арбанаса Пилот': почеци политичке историје Албанаца“. У: *Стефан Немања – Преподобни Симеон Мироточиви: зборник радова*. Уредник Милан Радујко. 259–267. Београд-Беране-Цетиње: Институт за историју уметности Филозофског факултета, Институт за српски језик САНУ, Епископија будимљанско-никшићка, Манастир Ћурђеви Ступови, Митрополија црногорско-приморска, Цетињски манастир, 2016.

Коматина, Предраг. „О албанском етнониму у Средњем веку“, *Зборник радова Византолошког института LVIII* (2021): 23–38.

Лексикон српског Средњег века, ured Сима Ћирковић и Раде Михаљчић. Београд: Knowledge, 1999.

Пурковић, Миодраг Ал. *Из српске средњовековне историје*. Београд: Радио-телевизија Србије, 2016.

Βρανούση, Έρα Λ. «Οί όροι 'Άλβανοί' και 'Αρβανίται' και ή πρώτη μνεία του όμωνύμου λαου της Βαλκανικής εις τās πηγās του ΙΑ' αιώνος», *Συμμεικτα 2* (1970): 207–254.

Elsie, Robert. *Albanian literature: A short history*. London: I.B. Tauris, 2005.

- Elsie, Robert. *Historical Dictionary of Albania, Second Edition*. Lanham-Toronto: The Scarecrow Press, 2010.
- Kamusella, Tomasz. *The politics of language and nationalism in modern Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009.
- Lala, Etleva. *Regnum Albaniae, the Papal Curia, and the Western Visions of a Borderline Nobility*. PhD thesis. Central European University in Budapest, 2008.
- Madgearu, Alexandru. *The Wars of the Balkan Peninsula: Their Medieval Origins*. Lanham-Toronto: The Scarecrow Press, 2008.
- Morley, Ian. "Naples, Kingdom of", In: *Encyclopedia of the age of political revolutions and new ideologies, 1760–1815*. Edited by Gregory Fremont-Barnes. 495. Westport-London: 2007.
- Newmark, Leonard, Hubbard Philip, and Prifti Peter. *Standard Albanian: A reference grammar for students*. Stanford: Stanford University Press, 1982.
- Runciman, Steven. *The Sicilian Vespers: The rising which brought about the overthrow of the universal papal monarchy*. Baltimore: Penguin Books, 1960.
- Rusakov, Alexander. "Albanian". In: *The Indo-European Languages, second edition*. Edited by Mate Kapović. 552–608. London-New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2017.
- Sotirović, Vladislav B. "National identity: who Are the Albanians? the Illyrian Anthroponymy and the Ethnogenesis of the Albanians", *History Research, Vol. 1, No. 2* (2013): 5-.24.
- The Cambridge History of the Byzantine Empire: c. 500-1492*, ed. Jonathan Shepard. New York-Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan. Oxford-New York: Oxford University Press, 1991.

Nikola Ilić

Independent researcher

Kruševac, Republic of Serbia

nickilytch@protonmail.com

Not true Catholics, nor true Schismatics: State of the Church among the Albanians at the beginning of the 14th century

This paper tries to analyze the claim from *Anonymi Descriptio Europae Orientalis* – anonymous tractate written around 1310/11 AD – that Albanians are *neither true Catholics, nor true Schismatics*. The assertion found in *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, according to the author of this research, most likely referred to the complicated history of the Arbanon diocese and the metropolitanate of Durrës, two Church organizations that had jurisdiction over the majority of the Albanian lands during the Middle Ages. The bishop of Arbanon, residing in Krujë, was the suffragan of the Orthodox metropolitan of Durrës in the 11th century. In the middle of the 12th century, the bishop of Arbanon had established ties with the Roman Catholic Church. In 1199, Arbanon changed its legal status to that of a bishopric of the Catholic Archdiocese of Bar. Around 1215, when it came under the control of the Orthodox Archdiocese of Ohrid, Arbanon rejoined the Orthodox Church. Once again, the alliance shifted when the Catholic bishop was chosen in 1286. However, the Byzantines drove the Catholic bishop from his post, although the Latin rite was still practiced in Arbanon. The Church of Durrës was also a place of constant struggle between the Roman Catholic and Eastern Orthodox Churches. After the Great Schism of 1054, Durrës remained on the eastern side, under the Patriarchate of Constantinople. The fact that the Roman pope Alexander III made reference to Latin-rite adherents at Durrës in 1168 may indicate that the Archdiocese of Durrës

had a pro-Latin group. After Byzantium fell in 1204, Roman Catholic power grew. A Latin archdeacon of Durrës was attested in 1208, and the Latin metropolitan of Durrës was chosen by the Latin patriarch of Constantinople in 1209. The Roman Catholic hegemony was short-lived; an Orthodox metropolitan of Durrës was named in 1214. With Charles I of Anjou's capture of Durrës in 1272, the Catholic Archdiocese was reinstated; however, the Orthodox Archdiocese persisted, resulting in two overlapping Archdioceses: a Catholic and an Orthodox one. Constant jurisdictional changes led to a muddled religious landscape where it was difficult to tell the difference between Catholics and Orthodox. This is probably the basis for *Anonymi Descriptio Europae Orientalis'* claim that Albanians are neither true Catholics nor true Schismatics.

Key words: Albanians, Arbanon, Krujë, Roman Catholic Church, Archdiocese of Durrës, Archdiocese of Bar, Archdiocese of Ohrid, Regnum Albaniae.